

Ternováczt Bálint

Levéltári kutatás Szerbiában

Szerbia története a középkori állam kialakulásától 1918-ig¹

A XII. század végéig a szerblakta területek Bizánc fennhatósága alá tartoztak, és két nagyobb, egymástól jól elkülönülő tartományból álltak: ezek Raška és Zeta voltak. Raška (latinul Rascia, innen ered a későbbi 'rác' elnevezés) a középkori szerb állam bölcsője a mai Nyugat- és Délnyugat-Szerbia, valamint Koszovó területeire terjedt ki. A XI. század elejéig a Bolgár Cárság, majd Bizánc része volt, élén a császártól függő zsupán (župan) állt.

Zeta (az antik gyökerekkel bíró Dioclea – itt született Diocletianus császár –, szerbül még Dukljának is nevezik) nagyjából a mai Montenegró területére terjedt ki, olykor bekebelezve az északabbra fekvő Zahumlje (Hum) és Trebinje (Travunia), valamint Dalmácia egyes vidékeit. Duklja ura, Mihály 1077 körül VII. Gergely pápától királyi koronát nyert, címe rex Sclavorum, azaz a szlávok királya lett, Duklja lakossága így döntően a latin egyházhoz húzott. Bár a XII. századtól Duklja ismét bizánci függésbe került, a latin egyházi többség és a területi különállás – nevezzük bizonyos szintű önrendelkezésnek – megmaradt.

Az Észak-Balkánt erős kézben tartó I. Manuél Komnénosz bizánci császár 1180-ban elhunyt, egykori híve, Nemanja István (Stefan Nemanja) zsupán pedig kihasználva a konstantinápolyi belharcokat, egyesítette a balkáni szerb területeket: Zetát, Raškát, valamint elfoglalta Dalmácia egyes részeit (és utóbb az északi albán területeket), ezzel 1190-ben létrehozva a Szerb Fejedelemséget, és nagyzsupánná nevezte ki magát. Számos görög rítusú templomot (így például ő alapította a Hilandar kolostort – és ezzel a hatalmat is elfogadtató diplomáciai központot – a görögországi Athosz (vagy Szent) hegyen, amely napjainkig ugyanúgy működik) és egyházi intézményt létesített: ezzel nem csak az egyházat támogatta, hanem biztosította befolyását a tőle földrajzilag távolabb eső területeken is. A Nemanjić-dinasztia alapítója élete végén szerzetesnek vonult a Hilandarba, halála után pedig szentté avatták.

¹ Szerbia történetéről bővebben ld. Gál Judit: IV. Béla és I. Uroš szerb uralkodó kapcsolata. Századok 147. (2013) 2. sz. 471–499., Boris Stojkovski: A szerb–magyar viszonyok 1321-ig középkori szerb elbeszélő források tükrében. In: Micae Mediaevales IV. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról. Szerk. Gál Judit–Kádas István–Rózsa Márton–Tarján Eszter. Budapest, 2015. 229–240., Barbara Jelavich: A Balkán története. Budapest, 1996., Juhász József: Volt egyszer egy Jugoszlávia. A délszláv állam története. Budapest, 1999.

Istvánnak három fia volt: Vukan, István és Rastko Nemanjić. Rastko Száva néven nagyon fiatalon szerzetes lett az Athosz-hegyen, majd Szerbiába visszatérve kolostorokat, iskolákat alapított. Ő lett Szerbia első érseke, ezzel az autokefál szerb ortodox egyház megalapítója. Szerbia területén nyolc püspökséget alapított. Számos műve fennmaradt, így szerzetesi szabályzatok, törvénykönyv, illetve édesapjáról írott életrajz – ezzel létrehozva a középkori szerb irodalom egyik legfontosabb típusát, a žitija-t. Működésének következtében a szerbség egyre jobban eltávolodott a római központú latin kereszténységtől, és a görög ortodox liturgiát vallotta sajátjának: így történt ez a korábban inkább katolikusnak mondható Dukljában-Zetában is. Szávát halála után szentté avatták, ma Szerbiában a szerb iskolák védőszentjeként, és általában a legfontosabb szentként tisztelik.

Vukan és István Nemanjić hosszú testvérháború után (amelybe az idősebb Vukan oldalán a magyar Imre király is beszállt) – testvéröccsük közbenjárására – megegyeztek a hatalom gyakorlásáról, és a fiatalabb testvér, István lett a nagyzsupán, aki 1217-ben királyi koronát kapott a pápától, amellyel ortodox érsek öccse koronázta meg, ezzel ő lett Elsőkoronázott István (Stefan Prvovenčani) szerb király. A Nemanjić-ház egészen 1371-ig, V. (Erőtlen) István Uroš szerb cár haláláig fennmaradt, címerük, a kétfejű fehér sas található a mai szerb címerben is.

A középkorban a szerb királyok számos alkalommal családi kapcsolatba, vagy éppen katonai konfliktusba keveredtek északi szomszédjukkal, a Magyar Királysággal. Szerbia legnagyobb kiterjedését Dušan István idején élte (IV. István Uroš/Dušan Nemanjić a Hatalmas, szerb és bizánci cár): Albánia, Makedónia, Thesszaloniki, Bosznia egyes részeinek elfoglalásával kiterjesztette hatalmát a Balkán-félsziget legnagyobb részeire. Dušan (miután apját, III. Dečanski Istvánt fia hívei börtönben megfojtották) 1331-ben Szerbia királya lett, majd hódításai után 1346-ban császárrá akarta kikiáltani magát. Mivel a konstantinápolyi pátriárka ezt nem akarta elismerni, Dušan a szerb érsekséget egyoldalúan patriarchátussá léptette elő, létrehozva ezzel a Szerb Patriarchátust.

Dušan 1355-ben bekövetkezett halálát követően birodalma hamarosan széthullott, 1389-ben a Rigómezei (Kosovo polje) csata döntő oszmán győzelemmel zárult, ezzel a középkori szerb állam megszűnt létezni. A XV. század végéig az egykori szerb uralkodóházzal rokonságban álló Lararevics István majd Brankovics György számos területet kapott Magyarországtól, Szendrő központtal egy ideig működött is egy kis szerb államocska Magyarország déli határánál, a török előrenyomulás viszont ezt is felemésztette. A középkori Szerbiáról nagyon kevés levéltári forrással rendelkezünk, az erre vonatkozó legtöbb iratanyagot a Dubrovniki Állami Levéltár (Državni Arhiv u Dubrovniku) őrzi, illetve a

középkori Szerbia történetét kutatók számára a magyar forrásbázis jelenthet még jelentős támaszt.

A szerb területek 500 évig nyögték a török rabigát. Bár több alkalommal felkeltek az oszmánok ellen, ezen törekvéseket mindig sikerült letörni. Az egykori Szerb királyság területe a Budai- illetve a Ruméliai vilajethez tartozott. A korszakra vonatkozó gazdag forrásbázissal rendelkeznek a török levéltárak.

Amikor a Szent Liga 1683-ban megindult felszabadítani az egykor Magyar Királysághoz tartozó hódoltsági területeket, nem álltak meg a Duna-Száva vonalánál: 1688–1689-ig elfoglalták Belgrádot, Vidint, Ništ és Szkopjet, a Liga akcióit nagyban segítették a helyi szerb elemek is. Mivel azonban az utánpótlási vonalak már nagyon hosszúra nyúltak, valamint a keresztény seregeket anyagilag leginkább támogató Habsburgok államát megtámadta Franciaország, hátrálásra kényszerültek, és sorra feladták a Dunától és Szávától délre eső vidéket. A magukra hagyott szerbekre a törökök részéről véres megtorlás várt, ezért III. Čarnojević Arzen szerb pátriárka vezetésével mintegy 40–60 000 szerb települt a Magyar Királyság területére Koszovóból, Niš környékéről és a Morava-völgyéből. A betelepülők célpontja elsősorban Bácska, a Dél-Dunántúl és a Duna-mente volt, eljutottak egészen Budáig (Tabánban élt jelentős számú szerbség) és Szentendrőig. A Magyar Királyság déli határain a szerbek határőri szolgálatot láttak el: a XVIII–XIX. században fennálló határőrvidéken szolgálatot teljesítők jelentős kedvezményeket kaptak Béctől, egyenesen a bécsi udvarnak voltak alárendelve, kivonva ezzel jelentős területeket a magyar közigazgatás alól.

A Magyar Királyság területén a szerb kultúra, művelődés és írásbeliség virágzásnak indult: számos iskola alapult (az egyik legjelentősebb a szerémségi Karlócán), Pesten 1826-ban megalakult a (később Újvidékre költöztetett) Szerb Matica (Matica Srpska), amely a szerb kultúra zászlóshajója lett. 1818-ban Vuk Stefanović Karadžić megreformálta a szerb írást és helyesírást, az ószlávon alapuló régi szerb cirill ábécét alkalmassá tette a szerb nyelv beszédhangjainak lejegyzésére. Ennek segítségével alapozta meg az új szerb helyesírást, egy hang-egy betű alapon: a szerb nyelv írása így csaknem pontosan visszaadja a kiejtést is.

1830-ban – két véres felkelést követően – a szultán engedett a szerbeknek: elismerte Szerbiát, mint az Oszmán Birodalmon belüli autonóm fejedelemséget, ennek élére fejedelemeként Miloš Obredović került, aki a második szerb felkelés vezetője volt. Ez az autonómia kezdetben csak a Szendrői (Smederevo) szandzsákra terjedt ki, de fokozatosan bővült keleti és déli irányban. Az oszmánokat véglegesen 1867-ben sikerült kiűzni a szerb területekről. A nagyhatalmak a Berliini Kongresszuson 1878-ban aláírt szerződéssel ismerték el Szerbiát független országnak, ahol 1882-ben a fejedelemséget felváltotta a királyság, élén

Milan Obrenović királlyal. Őt 1889-ben fia, Sándor követett a trónon, akit – feleségével, Draga királynéval együtt – 1903-ban meggyilkoltak. E puccsot követően került a szerb trónra I. Karadorđević Péter szerb király. 1912-ben Szerbia, Bulgária, Görögország és Montenegró részvételével létrejött a Balkán-szövetség, céljuk a még török uralom alatt álló balkáni (bolgár és görög) területek felszabadítása volt, amelyet sikerrel véghez is vittek: az oszmánok szinte teljesen kiszorultak a Balkán-félszigetről, ekkor született meg Albánia. A békeség nem tartott sokáig, néhány hónappal később kitört a második Balkán-háború: a frissen felszabadult Macedónia hovatarozása miatt Bulgária megtámadta Szerbiát, a vitában Görögország, majd Románia, sőt Törökország is Szerbia mellé állt. A bukaresti békével lezárult konfliktus a szerbek teljes győzelmével végződött, így megszerezték Macedóniát is. Szerbia megerősödése és az újonnan felállt balkáni viszonyok nem egyeztek az Osztrák-Magyar Monarchia érdekeivel, Bosznia-Hercegovina 1908-as annexiója pedig a szerbek érdekeit sértette: már csak idő kérdése volt a háború kirobbanása, amelyhez a szikrát Ferenc Ferdinánd osztrák-magyar trónörökös 1914. június 28-i meggyilkolása adta, és egy hónappal később megkapta a hadüzenetet az Osztrák-Magyar Monarchiától: kitört az első világháború, amelyből Szerb Királyság nagy nehézségek árán, de végül győztesként került ki.

A mai Szerb Köztársasághoz tartozó Vajdaság Autonóm Tartomány története a török kiűzésétől 1920-ig

A hódoltság idején kiürült Délvidék nagy része – a Temesköz kivételével – 1699-ben a karlócai béke aláírását követően felszabadult az oszmán uralom alól, majd az 1718-ban aláírt pozsareváci békével Temesvár és környéke is felszabadult. A korszakban érdekes módon a mai Vajdaságot alkotó három régió – a Bácska, a Bánság és a Szerémség – története és szerepe egészen máshogyan alakult.

A később egyesült Bács és Bodrog vármegyék területét jutalomként, pénzért esetleg ősi birtoklás igazolása után földesurak kaphatták meg, kivéve a déli Duna-mentét (és a pozsareváci békéig a Tisza-mentét), ahol a bécsi udvarhoz tartozó határőrvidéket szervezték meg, ahová elsősorban ortodox szerb népelemek települtek, és katonáskodásukért cserébe nagy vallási- és adókedvezményeket kaptak. A legfontosabb bácskai gócpontjuk a Sajkás-körzet volt, amely a Tisza-Duna találkozásánál jött létre Titel központtal. A megszerzett területek új birtokosai nagyszámú lakosságot telepítettek be a mértanilag pontos, saktáblaszerű utcahálózatra tervezett településekre.² A betelepülők a Magyar Királyság más

² Különösen izgalmas egykori térképeken összevetni egy XVIII. századi délvidéki és például egy észak-zempléni település: míg utóbbi esetében a dimbes-dombos terepen megmaradt a középkorban kialakult kesze-kusza

területeiről, az új földesúr észak-magyarországi birtokairól vagy német földről érkeztek, általában egységes nemzetiségi és vallási csoportokban, így homogén települések születtek (újja): például Temerinbe katolikus, Péterrévére református magyarok, Bácskertesre palócok, Bácskeresztúrra görögkatolikus ruszinok, Bácspetrócre pedig evangélikus szlovákok költöztek és építették fel máig működő templomaikat.

A Bánság alatt (németül és szerbül Banat, ebből magyarosítva Bánát) a Temesközt, vagyis a maros, a Tisza és a Duna folyók által határolt hatalmas területet értjük, amelynek a központja Temesvár volt. Megszerzése után III. Károly király nem csatolta a Magyar Királysághoz, hanem 11 körzetre osztotta és egyenesen a bécsi udvar a Bánsági Igazgatóság katonai kormányzatának rendelte alá Temesi bánság néven (a név ellenére soha sem állt bán az élén, ezt a címet a király intitulációjában sem találjuk meg).³ Leánya, Mária Terézia három déli kerületében határőrvidéket szervezett, a maradék nyolc kerületet pedig maga kormányozta. A Temesi bánságba az első évtizedekben magyar lakosság nem költözhetett: egy mintatartományt kívántak itt létrehozni, kizárólag katolikus németek letelepedését engedélyezték (ők a teljes német nyelvterületről érkeztek), a török elől innen elmenekült magyar birtokosok és a csanádi püspök ősi igényét a bánsági birtokaikra nem ismerték el. 1778-ban Mária Terézia engedett a magyar követelésnek és visszacsatolta a tartományt – a Határőrvidék kivételével – Magyarország polgári közigazgatásához. A XIX. század elejére lakossága teljesen vegyes lett: magyarok, németek, szerbek, románok, bolgárok, szlovákok, görögök, sőt – bár csak nagyon kis kolóniákban – olaszok és franciák lakták.

A Szerémség a felszabadulás utána törökök elleni védekezés egyik kulcspontja lett: területének jó része a katonai határőrvidékhez tartozott, az északi Duna-mentén fekvő Péterváradot pedig olyannyira megerősítették, hogy Európa egyik legnagyobb erődítménye lett.

Az 1848–49-es szabadságharc eseményei a környéken is nagy pusztítást okoztak, a szerbek és magyarok közötti összetűzések a magyar lakosság nagy részét menekülésre készítettek, akik csak 1850 körül térhettek vissza. A térségben Bácska és a Nyugat-Bánság területén a szerbek önhatalmúlag kikiáltották a Szerb Vajdaságot, első vajdája Stevan Supljikač lett; ezen önjelölt tartomány, valamint a teljes Bánság és egyes szerémségi területek összevonásával 1849 novemberében alakította ki Bécs a Szerb Vajdaság és Temesi Bánságot Temesvár központtal, császári koronátartományként, Ferenc József pedig felvette a szerb

utcahálózat és az évszázadok során kiépült, nem egységes városkép, addig a Délvidéken pontosan, mértanilag megtervezett települések születtek, teljesen egységes városképpel.

³ Ezt a területet a korábbi korszakokkal foglalkozó (elsősorban délszláv) szakirodalom gyakran nevezi tévesen Bánátnak, korábbi korokra is visszavetítve az akkor még nem létező elnevezést.

nagyvajda címet, amelyet haláláig viselt, sőt megtalálható IV. Károly intitulációjában is. A szerbek nem voltak megelegetve a Vajdasággal: a kialakított terület nem felelt meg elvárásaiknak, mert a nagyrészt szerbek lakta határőrvidéki településeket nem csatolták hozzájuk, a szerbek vajdaságukban így kisebbségbe kerültek a németekhez és románokhoz képest, a szerbség nem kapott jelentős politikai hatalmat (a vajda a császár, az alvajda egy általa kiválasztott német tiszt lett), a hivatalos nyelv a német volt és a központ is a németajkú Temesvár lett. Az uralkodó célja egyértelműen nem az volt, hogy támogassa a szerbeket, hanem hogy gyengítse a magyar jelenlétet szemben a németességgel. Ferenc József császár 1860-ban megszüntette a Szerb Vajdaságot és a Temesi Bánságot, területét visszaosztotta a magyar közigazgatási rendszerbe, újra alapítva a vármegyéket. Az 1860-as dátum fontos vízválasztó a mai vajdasági levéltárakban, hiszen a közigazgatás, így az iratképző szervek is nagy változáson mentek át ekkor.

A katonai határőrvidék felszámolása már a kiegyezés után elkezdődött, a területek tényleges beolvasztása a magyar polgári-vármegyei közigazgatásba viszont csak 1873-ban kezdődött meg, végül a katonai igazgatású intézmény Krassó-Szörény vármegye létrehozásával 1886-ban szűnt meg teljesen.

Szerbia 1918-tól napjainkig

A Szerb Királyság győztesen került ki az I. világháborúból, I. Péter szerb király elérte, hogy hatalma alatt egyesüljenek a délszláv népek, és a szlovénok lakta területek, Horvátország, Dalmácia, Montenegró, Bosznia-Hercegovina, Macedónia, Koszovó, a Magyarországtól elcsatolt területek és Szerbia uniójával létrejőjön a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság. A Bánság esetében komoly ellentét bontakozott ki a szerbek és a románok között, ugyanis mindketten magukénak akarták tudni a mezőgazdasági szempontból igen termékeny területet. Az 1920-ban megkötött trianoni béke értelmében a nagyobbik, keleti bánsági területek – Temesvár központtal – a Román Királysághoz, a nyugati részek – Nagybecskerek központtal – Szerbiához kerültek, néhány kisebb település Magyarországnál maradhatott. A szerb ortodox király vezette SzHSz Királyságot rengeteg belső problémával küzdött: a gazdasági, kulturális és vallási különbségeket csak megerősítette az országban dominanciára törekvő szerbek törekvései. Karađorđević Sándor király a helyzetet úgy kívánta megoldani, hogy 1929. január 6-án diktatúrát vezetett be, országa nevét Jugoszláv (délszláv) Királyságra változtatta, és teljesen új közigazgatási beosztást hozott létre, amely nem volt tekintettel a nemzeti és történeti hagyományokra. Országát bánságokra osztotta, Szerbia és a későbbi Vajdaság területei a következő bánságokra oszlottak:

- Kelet-Szerbia a Niš központú Moravai bánsághoz lett sorolva
- Északnyugat-Szerbia a Szarajevó központtal felállított Drinai bánsághoz tartozott
- Délnyugat-Szerbia Montenegróval, Hercegovina és Koszovó egyes részeivel a Zetai bánsághoz tartozott Cetinje központtal
- Dél-Szerbia, Macedónia, valamint Kelet-Koszovó a Szkopje központú Vardari bánsághoz tartozott
- Szendrő és Pozsarevác környéke, a Drávaköz, Bácska, a Bánság és Szerémség pedig az Újvidék központtal létesült Dunai bánsághoz került.⁴

Sándor király 1931-ben – nyugati nyomásra – alkotmányt adományozott az országának, ezt a délszláv történetírásban „oktrojált alkotmánynak” nevezik. Ezek az intézkedések viszont nem hozták meg a várt eredményeket: különösen a horvátok és szlovének értelmezték ezen lépéseket a nagyszerb törekvések diadalaként.

Horvát és macedón merénylők 1934. október 9-én Marseille-ben megölték az éppen oda látogató Sándor királyt és Louis Barthou francia külügyminisztert, abban reménykedve, hogy ezzel elérik a kényszerből összetartott ország felbomlását. Sándort a trónon fia, az akkor még csak 11 éves II. Péter király követte, aki helyett a nagybátyja, Karađorđević Pál herceg által vezetett régenstanács kormányzott.

Mivel Jugoszláviától egykori szövetségesei, a britek és a franciák lassan elhidegültek, a szomszédos Romániával és Bulgáriával területi vitái voltak, a régenstanács egyre inkább a náci Németország kegyeit próbálta elnyerni. Igyekezetük nyitott ajtókra talált, Hitler számára létfontosságú volt a szárazföldi összeköttetés biztosítása a görög területekhez. Az viszont, hogy 1941. március 25-én a németbarát kormány csatlakozott a Háromhatalmi egyezményhez már nem volt elfogadható a jugoszláv katonai vezérkarnak: már két nappal később puccs-csal megdöntötték a kormányt, és felmondták a szerződést. Németország ezért 1941. április 10-én megtámadta Jugoszláviát, és bombázni kezdte Belgrádot és más nagyvárosokat: a Jugoszláv Királyság hamarosan darabjaira hullott. Április 11-én a magyar hadsereg is átlépte a jugoszláv határt, és visszacsatolta Bácskát, a Baranya-háromszöget, a Muravidéket és a Muraközt. A Bánság státusa – mivel arra Románia is igényt tartott – rendezetlen maradt, Szerbiával együtt német megszállás alá került. Mivel Bácskában (különösen a Sajkás kerületben) gyakoriak voltak a magyar honvédség elleni szerb partizánakciók, 1942 januárjában Feketehalmy-Czeidner Ferenc altábornagy, Grassy József ezredes és más katonai vezetők megtorlást

⁴ Újvidéken a két világháború között épült fehérmárvánnyal burkolt Báni Palota, ma itt székel a Vajdasági Autonóm Tartomány parlamentje.

helyeztek kilátásba, amelynek következtében több dél-bácskai településen (így Zsablya, Csúrog, Mozsor, Óbecse, Temerin...) és Újvidéken vérfürdőt rendeztek. Partizánokat, csetnikeket keresve több ezer szerbet és (magyar) zsidót, többségében polgári személyeket öltek meg a nyílt utcán vagy lőttek a jeges Dunába. A történetírás erre, mint a Hideg napokra, vagy újvidéki vérengzésre emlékezik.

Josip Broz Tito partizánjai, szovjet támogatással, sikerrel vették fel a harcot a német megszállókkal szemben, 1944 októberében pedig átlépték a Tiszát, novemberre már a teljes Magyarországhoz csatolt terület az ellenőrzésük alá került. A partizánok véres megtorlásba kezdtek: 1944–45 fordulóján több ezer, egyes források szerint több tízezer magyart végeztek ki a Vajdaságban, valamint több százezer német nemzetiségűt végeztek ki és telepítettek ki az éppen alakuló kommunista Jugoszláviából. Csúrog, Mozsor és Zsablya magyar és német lakosságát kollektív bűnösség vádjában elítélték, a településekről kitelepítették, visszatérésüket megtiltották.

A horvát-szlovén származású Tito Jugoszláviájában (1963-tól Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság – Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija) az államot új alapokra helyezték: a hivatalosan ateista-internacionalista ország papíron igyekezett minden lakosát egyenrangúvá tenni, a hat tagköztársaság megannyi népe és vallása közötti nemzeti ellentéteket elnyomni, erősíteni a jugoszláv öntudatot. Az 1974-es alkotmány széleskörű autonómiát biztosított Vajdaságnak (és a főleg albánok lakta Koszovó-Metohijának), szinte tagköztársasági jogkörökkel felruházva azt. Vajdaság bevett kisebbségi etnikumainak nyelve, így a magyar is hivatalos nyelv lett: a hivatalos ügyintézésben, dokumentumokon (személyi igazolvány, anyakönyvek, betegkönyv, bírósági ügyintézés, stb.) magyar ügyfél esetén a szövegeket a szerbhorvát mellett magyarul is fel kellett tüntetni. Az ország gyors fellendülésnek indult, köszönhetően a Szovjetunió és „kapitalista Nyugat” között ügyesen lavírozó Tito politikájának. Jugoszláv állampolgárok ezrei dolgoztak Ausztriában és a Német Szövetségi Köztársaságban, a jugoszláv útlevéllel szabadon lehetett utazni.

A nemzetek feletti Jugoszlávia örökös elnöke, az „imperializmus láncos kutyája”, Tito 1980. május 4-én elhunyt Ljubljánában. Meghatározott rotációban követték egymás 1980-tól a hat köztársaság és két autonóm tartomány (Vajdaság és Koszovó) élén álló elnökök. A 80-as évek végére Horvátország élére Franjo Tuđman, Bosznia-Hercegovina élére Alija Izetbegović, Szerbia elnöki pozíciójába pedig Slobodan Milošević került, mindhárman saját népük ősi gyökereit hangoztatva kívántak nagyobb hatalmat Jugoszlávián belül, majd országuk önállóságát, a szerbek esetében pedig országuk kiterjesztését. 1988-ban a "joghurtforradalom" után, amikor az autóbuszokkal Újvidékre szállított dél-szerbiai és

montenegrói munkások az uzsonnára kapott joghurtokkal megdobálták a Báni palota, vagyis a tartományi parlament székházát követelve a Vajdaság autonómiájának megszüntetését és Szerbiába olvasztását, Slobodan Milošević meghallgatván a nép kérését megszüntette a Vajdaság és Koszovó-Metohija autonómiáját.

Tito Jugoszláviája 1980-tól darabjaira hullott: kikiáltotta függetlenségét Szlovénia, Horvátország, Macedónia és Bosznia-Hercegovina, a nagyszerb nacionalista törekvések véres háborút szítottak Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában. Horvátországban szakadár szerb államot hozta létre Krajnai Szerb Köztársaság névvel, Knin központtal, amelyet 1995 augusztusában a Tudman vezette horvát hadsereg szüntetett meg a Vihar (Oluja) hadművelet során; ekkor horvátországi szerbek ezrei kényszerültek otthonuk elhagyására. A több tízezer áldozatot követelő boszniai háborút 1995-ben lezáró daytoni béke után Bosznia-Hercegovinában létrejött a Boszniai Szerb Köztársaság. Az összezsugorodott Szerbiából, Vajdaságból, Koszovóból és Montenegróból álló állam neve Jugoszláv Szövetségi Köztársaság maradt. Koszovóban az albánokat ért folyamatos atrocitások miatt 1999. március 24-én a NATO az Irgalmas Angyal hadművelet keretében légitámadásokat indított Jugoszlávia ellen. A 78 napig tartó bombázások során egész Jugoszláviában – nagy számban a Vajdaság magyarlakta területein, különösen Újvidéken – 2300 légitámadás alatt mintegy 4000 bombát dobtak le vadászgépek. A légitámadások terhe alatt Szerbia elfogadta, hogy katonailag kivonul Koszovóból és a tartomány nemzetközi ellenőrzés alá kerül – viszont Milošević még több mint két évig elnök maradhatott. A 2000-es elcsalt választások adták az utolsó cseppet a szerbiai nép keserű poharába: az októberi tüntetésekkel sikerült megdönteni Milošević diktatúráját, és lassan elindulni a konszolidáció útján. A törpe Jugoszlávia 2003-ban Szerbia és Montenegróra változtatta nevét, amelyből Montenegró a 2006 tavaszán tartott sikeres népszavazás után kivált. A magára maradt Szerb Köztársaságtól Koszovó 2008 februárjában egyoldalúan elszakadt és kikiáltotta függetlenségét, amelyet Szerbia azóta sem ismert el.

Levéltárak és levéltári kutatás Szerbiában

Szerbia Levéltára (Архив Србије)

Szerbiában először 1847-ben merült fel egy nemzeti levéltár létrehozása, az erről szóló törvény viszont csak 1898 decemberében került elfogadásra, az intézmény a munkát 1900-ban kezdte meg Belgrádban A Szerb Királyság Nemzeti Levéltára (Државна Архива Краљевине Србије) néven. Az I. világháborúban a levéltári iratanyag egy részét a visszavonuló szerb

hadsereggel együtt menekítették a fővárosból Nišbe, Kruševacra (itt a háborút egy vasúti kocsiban vészték át az iratok) és Kraguljevacra. A szállítás során sok irat elveszett, megsemmisült vagy megsérült.

A levéltár épülete 1928-ban épült fel Nikolaj Krasnov, az Oroszországból emigrált építész tervei szerint.

Az intézmény neve gyakran változott: 1918–1945 között Nemzeti Levéltár néven töltötte be a Jugoszláv Királyság központi iratórző intézményének szerepét, illetőségi köre is kibővült, a központi állami, igazgatási és rendészeti szervek iratait gyűjtötte. A II. világháború alatt a megszálló németek lefoglalták az itt őrzött iratanyagot, és megszállták a levéltár épületét, ezért az iratanyag legnagyobb részét a Belgrádi Egyetem Technológiai Karán, az Egyetemi Könyvtárban, a legértékesebb iratanyagot pedig a Nemzeti Bank széfjeiben őrizték.

A levéltár neve 1945 után – még szintén nemzeti, tehát a központi iratképző szervek levéltáráként – az ország nevével együtt változott, míg 1948-ban megalapították (1950-től működik) a Jugoszláv Nemzeti Levéltárat, így a tárgyalta levéltár azóta Szerbia (Népköztársaság Állami) Levéltára (Државна Архива Федеративне Народне Републике Југославије) néven működik. Az iratanyagot illetőségi kör szerint szétosztották.

Szerbia Levéltára ma több mint 10 000 iratfolyóméternyi iratot őriz, amely 972 fondra és 51 gyűjteményre oszlik. A teljes iratanyag két, egymástól jól elkülönülő részből áll össze: az 1918-ig terjedő régi korszakból (стари период) és a második világháború idejét és az azt közelebbi időszakot felölelő új korszakból (нови период). Szerbia Levéltára a mindenkori szerb állam közfeladatát ellátó intézményeinek (államigazgatási, rendvédelmi, oktatási, tudományos, stb.) iratanyagát gyűjti, amelyet kiegészít a személyi fondok gyűjteményével. A levéltár őrzetében levő legrégebbi szerves fond a Kenézi kancellária (Књажеска канцеларија) 1815–1839 közötti iratanyagát tartalmazza. Az itt őrzött legrégebbi irat az 1330-ban kiadott Dečanski kolostor alapító oklevele.

A levéltár honlapja láthatóan nemrég készülhetett el, modern arculatú, viszont az alapvető adatokon túl (hírek, elérhetőség) semmilyen információt nem ad a kutatás lehetőségeiről vagy az őrzött iratanyagról. Csakis szerb nyelven, cirill betűkkel érhető el.

Szerbia Levéltárának elérhetőségei:

cím: Karnegijeva 2., 11000 Belgrád

e-mail: office@archives.org.rs

honlap: <http://www.arhivsrbiye.org.rs/kontakt>

Jugoszlávia Levéltára (Архив Југославије)

Az intézményt – ahogy fentebb már szó volt róla – 1948-ban alapították, 1950-től működik, Jugoszlávia nemzeti levéltári szerepét töltötte be, illetőségi köre az ország központi–kormányzati, gazdasági, rendészeti stb. szerveire terjedt ki. Az őrzött iratok legnagyobb részének évköre 1918 és 2006 (Montenegró függetlenedése miatti Szerbia és Montenegró megszűnése), de vannak kisebb iratcsoportok az első világháború idejéből is.

A levéltár épülete 1933–36 között épült fel, I. Sándor Király Középiskolás Diákotthonként. A II. világháború alatt a Gestapo és az Abwehr használta, a háború után pedig a Belügyminisztérium költözött az épületbe. A központi levéltárnak 1950-től ad otthont.

A levéltár 24 500 iratfolyóméternyi iratanyagot őriz, amely 840 fondra és gyűjteményre oszlik. A levéltár 7.30–15.30 között fogad megkereséseket, a kutatóterem 9–18 óra között tart nyitva, a könyvtári olvasó pedig 7.30–15.30 között várja az érdeklődőket. 10.30 és 11 óra között – ahogyan a mai Szerbia összes tudományos-, kulturális-, egészségügyi- vagy bármilyen közintézményében – szigorúan kávészünetet tartanak. Kutatni személyigazolvány vagy útlevél, illetve tudományos intézmény által kiadott ajánlólevél vagy olyan tudományos igazolás felmutatása után lehet, amely igazolja, hogy mihez van szükség a kikért dokumentumokra. Kutatás előtt érdemes tájékozódni a levéltár jól, áttekinthetően felépített, angolra is lefordított, rendkívül informatív honlapján. Más szerbiai levéltárakkal ellentétben itt megtalálható a kutatás menetének és körülményeinek leírása is, amely a többi levéltárra is érvényes, ezért mindennemű szerbiai kutatás megkezdése előtt érdemes itt információkat szerezni.⁵ A kutatók lehetőséget kapnak arra, hogy e-mailen keresztül jelezzék érkezésüket és előre kikérjék az iratanyagot,⁶ de lehetséges fizetett kutatást is kérni a következő ügyek vonatkozásában: közfeladatot ellátó szervek pénzügyi gazdálkodása és közszereplők személyes anyagai, vagyonekobbzás (államosítás), földterületek kiosztása, koncentrációs táborok és munkaszolgálatok a II. világháború alatt, a II. világháború háborús bűnösei.⁷ A levéltár jól használható – bár csak latin írással jegyzett szerb nyelven elérhető – fondjegyzékkel rendelkezik.⁸

⁵http://www.arhivyu.gov.rs/active/en/home/glavna_navigacija/koriscenje_gradje/za_one_koji_dolaze_prvi_put/stigli_ste_upoznajte_se_sa_uobicajenom_procedurom.html

⁶http://www.arhivyu.gov.rs/active/en/home/glavna_navigacija/koriscenje_gradje/najavite_posetu.html

⁷http://www.arhivyu.gov.rs/active/en/home/glavna_navigacija/koriscenje_gradje/mi_istrazujemo_za_vas.html

⁸http://www.arhivyu.gov.rs/active/en/home/glavna_navigacija/koriscenje_gradje/pretrazite_baze_podataka/opsti_podaci_o_fondovima_u_bazi_inventar.html#

Jugoszlávia Levéltárának elérhetőségei:

cím: Vase Pelagića 33., 11000 Belgrád

e-mail: arhivyu@arhivyu.rs

honlap: <http://www.arhivyu.gov.rs/active/en/home.html>

Katonai Levéltár (Војни Архив)

A Katonai Levéltár a Szerb Védelmi Minisztérium felügyelete alá tartozik. A 7300 iratfolyóméternyi iratanyag évköre 1847-től napjainkig terjed. A levéltár honlapja cirill szerb nyelven és angolul elérhető. Fondismertető és fondjegyzék a honlapon könnyen megtalálható és a kutatáshoz jól használható.⁹

Az itt őrzött iratanyag szerbiai és külföldi természetes és jogi személyek számára szabadon kutatható az irat keletkezésétől számított 50 év elteltével, kivéve, ha az iratba foglaltak megismerése ütközik a Szerb Védelmi Minisztérium, a Szerb Hadsereg, a Köztársaság érdekeivel, államtitok vagy személyiségi jogot sért. A külföldi kutatóknak a kutatást megelőző külön eljárásban kell részt venniük.¹⁰

A kutatóterem és könyvtári olvasóterem munkanapokon 8.30–14.00 óra között várja a kutatókat.

A Katonai Levéltár elérhetőségei:

cím: Ratka Resenovića 1., Žarkovo, 11133 Belgrád

e-mail: vojniarhiv@mod.gov.rs

honlap: <http://www.vojniarhiv.mod.gov.rs/index.php>

A Szerb Köztársaság Külügyminisztériumának Diplomáciai Levéltára (Дипломатски Архив Министарства Сполјних Послова)

A Külügyminisztérium levéltára 1945-ben létesült. A tudományos kutatók az iratok keletkezésétől számított 30 év után kutathatják azokat, kivéve, ha az abban foglaltak államtitkot tartalmaznak vagy megismerésük személyiségi jogot sért. Külföldi kutatók a külügyminisztertől kaphatnak engedélyt tudományos kutatásra, szerb állampolgároknak a minisztérium főtitkárához kell fordulniuk kutatási engedélyért.

Az őrzött iratanyagról alapleltár található a honlapon, amely sajnos nem szolgál túl sok információval. A honlap alapvetően latin betűs szerb nyelven íródott, valószínűleg van angol fordítása, csak nehéz megtalálni.

⁹ http://www.vojniarhiv.mod.gov.rs/sadrzaj.php?id_sadrzaja=98

¹⁰ A részletes szabályozást ld. http://www.vojniarhiv.mod.gov.rs/sadrzaj.php?id_sadrzaja=103&active=tekst

A Diplomáciai Levéltár elérhetőségei:

cím: Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije, Odeljenje za administrativne i arhivske poslove, Kneza Miloša 24–26. 11000 Belgrád

e-mail: oaap@mfa.rs

honlap: <http://www.mfa.rs/sr/index.php/arhiva?lang=lat>

A Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia Levéltára – Архив Српске Академије Наука и Уметности

Az Akadémia levéltára számos kéziratot, különleges dokumentumot és gyűjteményt őriz (a gyűjtemények elsősorban egykori akadémikusok személyes hagyatékából állnak össze), de egyéb, szokatlanul ható forrásanyag is megtalálható itt: az intézmény őrzésében vannak nyomtatott, magyar rendszerezés szerint inkább a könyvtárakhoz tartozó régi könyvek, és az inkább múzeumokhoz tartozó etnográfiai tárgyi források is. Levéltári kutatás szempontjából három forráscsoportot emelnék ki:

- Régi gyűjtemény: kézzel írott és nyomtatott könyvek (XIII–XIX. század)
- Történeti gyűjtemény: nagyjából 15180 kézirat a középkortól napjainkig
- Orientalisztikai gyűjtemény: nagyjából 262 kézirat török, perzsa és arab nyelven (XV–XX. század)

Cirillel írott szerb nyelvű honlapja csak tájékoztató jellegű információkkal szolgál, fondjegyzék nincs.

Az Akadémia levéltárának elérhetőségei:

cím: Knez Mihailova 35. 11000 Belgrád

e-mail: arhiv@sanu.ac.rs

honlap: <https://www.sanu.ac.rs/jedinice/arhiv-sanu/>

A Vajdaság Levéltára (Архив Војводине)

Az intézmény 1926-ban kezdte meg működését Újvidéki Állami Levéltár néven. A cél az volt, hogy itt gyűjtsék össze a Vajdaság történetére vonatkozó összes iratanyagot: Bács-Bodrog vármegye iratanyagát a megyeszékhelyről, Zomborból, Torontál vármegye iratait a korábbi székhelyről, Nagybecskerekéről, Temes vármegye iratait Versecről, a Sajkászászlóaljról, a Kikindai-körzet és a német-bánsági határőrezred iratait, az 1848–49-es népfelkelés iratait, Újvidék és Pétervárad levéltári anyagát, a kamanci nemesség forrásait. Összegyűjtötték a Vajdaság településeinek tervanyagát a 18. századtól kezdve. A születési,

halotti és házassági anyakönyvek másodpéldányait is átvették, emellett begyűjtötték a vajdasági jeles személyek irathagyatékait is. Nagyszámú levéltári anyagot szereztek meg utódállamként Magyarországtól,¹¹ Ausztriától és Romániától. A teljes iratanyagban cirillel írott szerb nyelvű fond- és állagjegyzék és ismertető, valamint angol nyelvű fondjegyzék segíti a kutatót.¹²

A levéltár a II. világháború során sokat utazott: mivel Újvidéknél a Duna túloldalán helyezkedett el, így a Szerémséggel együtt a Független Horvát Állam területére került, ekkor az őrzött iratanyagot megbontva több helyre – sőt külföldre, Csehszlovákiába – szállították. Újvidéken 1945-től, a báni palota pincéjében őrizték az iratokat. A háború után, 1946-tól folytatta a munkát Vajdasági Levéltár néven. Mai elnevezését – Vajdaság Levéltára – 1970-ben nyerte el.

A levéltár 9000 iratfolyóméternyi iratanyagot őriz, amely 566 fondra oszlik, a teljes anyag évköre a XII. századtól napjainkig tart.

A Vajdaság Levéltára elérhetőségei:

cím: Žarka Vasiljevića 2A, 21101 Újvidék (Novi Sad)

e-mail: info@arhivvojvodine.org.rs

honlap: <http://www.arhivvojvodine.org.rs/index.php>

A történelmi levéltárak hálózata Szerbiában

A kerületi–körzeti levéltárak szerepét a mai Szerb Köztársaságban az ún. "Történelmi Levéltárak" töltik be. Jellemzően nagyobb városokban jöttek létre 1945 után, és a székhely vonzáskörzetéhez tartozó települések közfeladatot ellátó intézményeinek vagy történelmi értékkel bíró iratait, esetleg az ott élt jeles személyek, intézmények iratait gyűjtik. A továbbiakban összegyűjtöm az egyes területi történelmi levéltárakat elérhetőségeikkel és azon községek (több kisebb települést összefogó igazgatási egységek) neveivel, amelyek iratait őrzik. Előre soroltam a vajdasági, magyar vonatkozású iratokat őrző intézményeket.

Fehértemplomi Történelmi Levéltár (Историјски архив Бела Црква)

cím: Október 1. utca 40. 26 340 Fehértemplom (Bela Crkva)

email: iarhivbc@gmail.com;

honlap: <http://www.arhivbc.rs/>

Községek: Fejértemplom, Versec, Zichyfalva

¹¹ Így például a Vallás- és Közoktatási Minisztériumtól jelentős iratanyagot vettek át, ami azért jelentős, mert a minisztérium Budapesten, az Országos Levéltárban őrzött iratai 1944–45-ben és 1956-ban is, belövés következtében javarészt megsemmisültek.

¹² <http://www.arhivvojvodine.org.rs/index.php/fondovi-i-zbirke/svi-fondovi-ci>

Nagybecskereki Történelmi Levéltár (Историјски архив Зрењанин)

Trg Slobode 10., 23 000 Nagybecskerek

e-mail: arhivzrenjanin@gmail.com

honlap: www.arhivzrenjanin.org.rs

Községek: Nagybecskerek, Torontálszécsány, Bégaszentgyörgy, Magyarcsernye, Törökbecse

Nagykikindai Történelmi Levéltár (Историјски архив Кикинда)

Trg srpskih dobrovoljaca 21., 23 300 Kikinda

e-mail: arhivkikinda@gmail.com

honlap: http://www.arhivkikinda.org.rs/Index.aspx

Községek: Nagykikinda, Csóka, Törökkanizsa

Pancsovai Történelmi Levéltár (Историјски архив у Панчеву)

Nemanjina 7., 26 000 Pancsova

e-mail: arhivp@panet.rs

honlap: www.arhivpancevo.org.rs

Községek: Pancsova, Kevevára, Antalfalva, Alibunár, Óráva

Újvidék Város Történelmi Levéltára (Историјски архив града Новог Сада)

Tvrđava 7–9., 21 131 Pétervárad

e-mail: arhivns@neobee.net

honlap: www.arhivns.rs

Községek: Újvidék Város, Titel, Zsablja, Temerin, Verbász, Bácspalánk, Bácspetróc, Belcsény, Karlóca

Szabadkai Történelmi Levéltár (Историјски архив Суботица)

Szabadság tér 1/III., 24 000 Szabadka

e-mail: info@suarhiv.co.rs

honlap: www.suarhiv.co.rs

Községek: Szabadka, Bácsstopolya, Kishegyes

Szávaszendentemeteri (Szerémi) Történelmi Levéltár (Историјски архив „Срем“ Сремска Митровица)

Vuka Karadžića 4., 22 000 Sramska Mitrovica

e-mail: arhivsrem@open.telekom.rs

honlap: www.arhivsrem.org.rs

Községek: Sremska Mitrovica, Šid, Irig, Indiја, Stara Pazova, Ruma, Pećinci

Zentai Történelmi Levéltár (Историјски архив Сента)

Fő tér 1/II. 24 400 Zenta

e-mail: zentarhiv@sksyu.net

honlap: www.zentarhiv.rs

Óbecsei Fióklevéltár (Одсек за архивску грађу Бечеј)

Zöld utca 100., 21 220 Óbecse
e-mail: district@neobee.net
Községek: Zenta, Óbecse, Szenttamás, Ada, Magyarakanizsa

Zombori Történelmi Levéltár (Историјски архив Сомбор)
Trg Cara Lazara 5., 25 000 Zombor
e-mail: info@arhivsombor.org.rs
honlap: www.arhivsombor.org.rs
Községek: Zombor, Apatin, Kúla, Hódság, Bács

Belgrádi Történelmi Levéltár (Историјски архив Београда)
cím: Palmira Toljatina 1. 11 070 Újbelgrád (Novi Beograd)
e-mail: arhivbeograda@sezampro.rs
honlap: www.arhiv-beograda.org
Községek: Belgrád város

Gnjilanei Történelmi Levéltár (Историјски архив Гњилане)
Lole Ribara 4/8., 18 400 Prokuplje
e-mail: paune@medianis.net
Községek: Gnjilane, Kamenica, Vitina

Jagodina (Közép-Moravamenti) Történelmi Levéltár (Историјски архив „Средње поморавље“ Жагодина)
Milana Mijalkovića 14., 35 000 Jagodina
e-mail: arhivja@gmail.com
honlap: www.arhivja.autentik.net
Községek: Jagodina, Svilajnac, Ћуприја, Paraćin, Rekovac, Despotovac

Kraguljevaci (Šumadijai) Történelmi Levéltár (Историјски архив „Шумадије“, Крагујевац)
Kragujevačkog oktobra 13., 34 000 Kraguljevac
e-mail: office@arhivsumadija.org.rs, pilic2@sbb.rs
honlap: www.arhivsumadija.org.rs
Községek: Kraguljevac Város, Rača, Batočina, Knić, Topola, Arandelovac, Lapovo

Kraljevói Történelmi Levéltár (Историјски архив Краљево)
Trg Svetog Save 1., 36 000 Kraljevo
e-mail: arhkv@ptt.rs
honlap: www.arhivkraljevo.org.rs
Községek: Kraljevo, Vrnjačka Banja, Raška

Kruševaci Történelmi Levéltár (Историјски архив Крушевац)
Majke Jugovića 6., 37 000 Kruševac
e-mail: istor_arhiv_ks@ptt.rs
Községek: Kruševac, Čičevac, Varvarin, Trstenik, Aleksandrovac, Brus

Leskovaci Történelmi Levéltár (Историјски архив Лесковац)

Dr. Rade Svilara 25., 16 000 Leskovac

e-mail: arhivle@ptt.rs

honlap: istorijskiarhivleskovac.co.rs

Községek: Leskovac, Vlasotince, Crna Trava, Lebane, Vojnik, Medveđa

Negotini Történelmi Levéltár (Историјски архив Неготин)

Branka Perića 13., 19 300 Negotin

e-mail: arhivnegotin@open.telekom.rs

Honlap: www.arhivnegotin.org.rs

Községek: Negotin, Kladovo, Majdanpek, Bor

Niši Történelmi Levéltár (Историјски архив Ниш)

Tvrđava b.b., 18 000 Niš

e-mail: arhivnis@open.telekom.rs

honlap: www.arhivnis.co.rs

Községek: Niš Város, Ražanj, Sokobanja, Aleksinac, Svrljig, Gadžin Han, Doljevac, Merošina

Novi pazar (Rasi) Történelmi Levéltár (Историјски архив „Рас“, Нови Пазар)

Oslobođenja 41., 36 300 Novi Pazar

e-mail: iarnp@open.telekom.rs

Községek: Novi Pazar, Tutin, Sjenica

Piroti Történelmi Levéltár (Историјски архив Пирот)

Srpskih vladara 130., 18 300 Pirot

e-mail: iapirot@medianis.net

Községek: Pirot, Bela Palanka, Babušnica, Dimitrovgrad

Požarevaci Történelmi Levéltár (Историјски архив Пожаревац)

Dr. Vojislava Dulića 10., 12 000 Požarevac

e-mail: kontakt@arhivpozarevac.org.rs

honlap: www.arhivpozarevac.org.rs

Községek: Požarevac, Žagubica, Kučevo, Golubac, Malo Crniće, Petrovac, Veliko Gradište

Prokupljei (Toplicai) Történelmi Levéltár (Историјски архив „Топлице“ Прокупље)

Pašjačka 2., 18 400 Prokuplje

e-mail: arhiv@prokuplje.org.rs

Községek: Prokuplje, Žitorađa, Blace, Kuršumlija

Smederevói (Szendrői) Történelmi Levéltár (Историјски архив Смедерево)

Kralja Petra Prvog 2., 11 300 Smederevo
e-mail: arhivsd@open.telekom.rs
Község: Smederevo Város

Smederevska Palankai Történelmi Levéltár (Архив „Верослава Вељашевић“ Смедеревска Паланка)

Omladinska 13., 11 420 Smederevska Palanka
e-mail: arhiv@open.telekom.rs
Községek: Smederevska Palanka, Velika Plana, Žabari

Užicei Történelmi Levéltár (Историјски архив Ужице)

Žička 37., 31 000 Užice
e-mail: arhivue@ptt.rs, info@arhivue.org.rs
honlap: www.arhivue.org.rs
Községek: Užice, Bajina Bašta, Kosjerić, Požega, Arilje, Ivanjica, Čajetina, Nova Varoš, Priboj, Prijepolje

Valjevói Történelmi Levéltár (Историјски архив Ваљево)

Pop Lukina 52., 14 000 Valjevo
e-mail: iava@verat.net
honlap: www.istorijskiarhiv.rs
Községek: Valjevo, Ub, Osečina, Mionica, Lajkovac, Ljig

Vranjei Történelmi Levéltár (Историјски архив „31. јануар“ Врање)

Partizanska 17a, 17 500 Vranje
e-mail: istarhivvr@gmail.com
honlap: www.vranjearhiv.com
Községek: Vranje, Vladičin Han, Surdulija, Bosilegrad, Trgovište, Vujanovac, Preševo

Zaječari (Timoki Körzeti) Történelmi Levéltár (Историјски архив „Тимочка крајина“ Зajeчар)

Nikole Pašića 160., 19 000 Zaječar
e-mail: arhivzaj@open.telekom.rs
honlap: www.arhivzajecar.org
Községek: Zaječar, Boljevac, Knjaževac